

Från ett "vi och dom" mot dialogiska upplevelser

Malin Fredriksson
Åbo Akademi

Varför drabbar hatbrott offer och samhället hårdare än andra brott? Hur hanteras hatbrott inom rättssystemet? Vad är ett hatmotiv? Dessa frågor berör jag i min doktorsavhandling där jag granskar hur rasistiska hatbrott hanteras i det finländska rättssystemet. Än så länge har jag fördrivit många timmar med att läsa myndighetsdokument, rapporter och statistik, samtidigt som jag försökt fördjupa

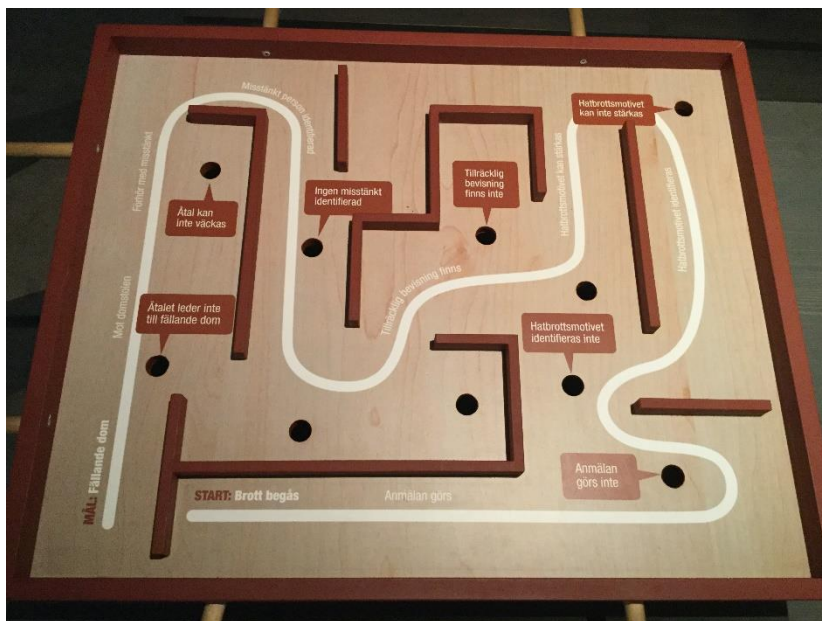
mig i kriminologiska och rättsvetenskapliga teorier. Därför blev jag genast intresserad när jag råkade höra om utställningen "Vi & Dom: En utställning om hatbrott" vid Polismuseet i Stockholm som också försöker svara på dessa frågor, och många fler. Jag besökte utställningen hösten 2017 med anteckningsblocket i högsta hugg.

Polismuseet lyder under Polismyndigheten och beskriver som sin uppgift att bidra till dialog om polisens roll i samhället, ge inblick i polisens arbete samt att verka brottsförebyggande. Utställningen är ett pedagogiskt ambitiöst projekt som strävar efter att belysa hatbrott genom att kombinera personliga berättelser, insyn i myndigheternas arbete, samt forskning för att öka medvetenheten om hatbrott. Också ungdomar har varit delaktiga i att skapa utställningen med egna verk, berättelser och visuell utformning. Även om utställningen är riktad till hela allmänheten är ungdomar en särskilt viktig målgrupp. Man kunde anta att få utställningar har 16-års åldersgräns (yngre i sällskap av vuxen) på grund av grovt innehåll som kan trigga obehagliga känslor och minnen. Utställningen är huvudsakligen på svenska, men de flesta texter finns också sammanfattade på engelska.

Hatbrott har inte en fastslagen entydig definition varken i lagstiftning, i civilsamhället eller bland forskare, och denna komplexitet tar utställningen mycket väl fasta på. Utställningen försöker förklara mekanismerna bakom hatbrott och vilka konsekvenserna är. Titeln "Vi & Dom" är en träffsäker beskrivning och fångar ytterst väl hatbrottets karaktär. En allmän definition av hatbrott är att brottets motiv bottnar i fördomar mot en person på grund av hans tillhörighet och bakgrund (t.ex. nationalitet, etnicitet, religion, sexualitet, funktionshinder). Med andra ord är en grundläggande mekanism att "vi" är annorlunda än "de". Kännetecknande för hatbrott är också att följderna sträcker sig bortom den enskilda individen i och med att de signalerar till

andra inom samma sociala grupp att också de är i riskzonen att bli utsatta. På lång sikt är hatbrott ett tecken på att sammanhållningen i samhället brister. Hatbrottslagstiftningen å sin sida är ett sätt att upprätthålla ideal om jämlikhet och allas lika värde vilka utgör värdegrunden i ett demokratiskt mångkulturellt, mångreligiöst och pluralistiskt samhälle. Dessa argument är bekanta också från den mångdisciplinära hatbrottsforskningen.

En av utställningens styrkor är mångsidighet, eftersom den närmar sig hatbrott ur flera olika perspektiv: offrets utsatthet och upplevelser, orsaker till varför förövare begår hatbrott, och hur myndigheter utreder och strävar efter att motarbeta hatbrott. I början av utställningen ligger fokus starkt på offrets upplevelser utgående från frågan: hur känns det att vara hatad? Upplägget väddar till besökarens känslor genom att göra offret till en vän, genom att skildra personliga berättelser under offrens egna namn och ställa fram deras personliga föremål och foton. I en monter ligger slöjan Hala var iklädd då hon blev attackerad när hon var på väg hem från jobbet, medan det på väggen hänger ett minnesplakat elever gjort efter skolattacken i Trollhättan år 2015 då den unga förövaren särskilt valde ut icke-majoritetssvenska elever till offer.

I labyrintspelet lär sig spelaren om rättskedjan och vilka hinder som måste övervinnas för att hatbrottsfall ska leda till en fällande dom. Den första fallgropen är att anmälan inte alls görs. Det är viktigt att hatmotivet identifieras i alla led i rättskedjan. Foto: Malin Fredriksson.

Även om stor vikt läggs vid offrens upplevelser och att upplevelser av utsatthet och lidande inte alltid motsvarar myndigheters syn på hatbrott, förs det också tydligt fram att fördomar och rasism inte kan reduceras till subjektivitet, utan att dessa är socio-kulturella och politiska mönster som också skapas, upprätthålls och legitimeras av samhällsinstitutioner och av vetenskapen. I dagens läge tar detta sig uttryck till exempel i att myndigheter inte alltid lyckas bevisa hatmotiv och att straffskärpning därför tillämpas sällan, vilket utställningen också uppmärksammar i ett labyrintspel som visar rättssystemets fallgropar. Utställningen blottar också statliga

missförhållanden som lett till spridning av rasism. Ett historiskt skräckexempel är det statliga rasbiologiska institutet i Uppsala som grundades år 1922 för att försäkra den "svenska folkstammens renhet" och hur dessa skadliga tankemönster lever kvar länge. En krumcirkel som användes för mätning av huvudet för att rasbestämma människor (bland annat finnar ansågs vara primitiva och tröga på grund av låg panna och stor näsa) står framme som en påminnelse om detta.

De fysiska rummen utnyttjas väl för att skapa olika stämningar och miljöer. Därtill bjuder utställningen på intryck för nästan alla sinnen: besökaren får se, höra, röra (kanske också smaka, då man ibland nästan får blodsmak i munnen). I en ljud- och ljusinstallation som kallas för "hot- och vittnesgången" får besökaren uppleva hur det känns att utsättas för hat, bevittna ett hatbrott, och hur det känns när man hatar själv: Varför hatar vi? Bär alla på fördomar? Vågar jag

utmana mina egna rädslor och fördomar? Utställningen utmanar ständigt besökaren till självreflektion och skiftande av perspektiv. En av poängerna är att verkligheten inte är svart-vit i betydelsen att en del är rasister och andra inte, utan att alla människor bär på fördomar och stereotyper om andra människor. Människans jag formas alltid i relation till andra i omvärlden, att strukturera medmänniskor och omvärlden i kategorier är en del av erfarenheten av att vara

I ljud- och ljusinstallationen "hot- och vittnesgången" upplever besökaren en hatbrotts scen. Hur länge står du ut? Eller om du ser ett hatbrott, vad gör du – stannar du och hjälper, eller går du vidare och låtsas som om du inte sett? Foto: Malin Fredriksson.

människa. På så sätt utgör "vi och dom"-indelningen en röd tråd genom utställningen som också fångar hatbrottets dynamik: om det inte finns ett vi och ett dom, finns det inte heller hatbrott. Här kan en religionsvetare inte låta bli att tänka på Martin Bubers dialogfilosofi och tanken om distans i Jag-Det relationen och närhet i Jag-Du-relationen. Distansen till 'den andra', eller Det, som "alls icke är jag", består i att "den andres säregenhet låter sig på intet vis inskrivas inom kretsen av det som är jag själv". (Buber 1993, 71, 73.) Växlingen mellan de olika perspektiven, mellan att vara offer, förövare och vittne, väcker definitivt tankar om mellanmännisklighet och hur vi kan, eller åtminstone kan försöka, överbrygga indelningen i ett vi och dem. Genom att i alla fall för en stund uppleva världen så som Det upplever den, kan Jag komma till insikt om att Det samtidigt också är ett annorlunda Du.

Trots att upplägget är varierande tack vare de interaktiva, konstnärliga och kreativa inslagen är informationsmängden enorm, vilket kan ses som både en fördel och nackdel. En styrka med tanke på tillgänglighet är att texterna är skrivna på klarspråk, men eventuellt på bekostnad av nyanseringar i en del sammanhang. Därför kan en del vaga formuleringar i stil med "modern forskning visar att [...]" te sig irriterande. Det är ändå glädjande att forskning är en synlig del av utställningen, till exempel i form av en hel vägg med utlåtanden av olika experter inom hatbrottsfältet. En forskare som också är bekant från forskningslitteraturen är den svenska moralfilosofen David Brax som i sin forskning diskuterar bland annat hatbrottslagstiftningens etiska aspekter och betydelsen av att forskare också aktivt deltar i offentlig debatt och politisk påverkan. Det är tydligt att texterna har kopplingar till akademiska diskussioner, även då det inte nämns explicit.

Utställningen var för mig en sann guldgruva; den var informativ, tankeväckande och gav mig en hel del nya tankebanor för min forskning. Den fungerade som en enorm litteraturöversikt, men istället för litteraturreferenser gav den en massa sinnesintryck. Därför vill jag överlag rekommendera också andra studenter och forskare att hämta intryck, inspiration och idéer till sin forskning utanför forskningslitteratur och artiklar. De två-tre timmar jag tillbringade på museet

gick fort, och det är omöjligt att på ett uttömmande sätt fånga alla intryck i text. Utställningen var minst lika känslöväckande som informativ och en slags påminnelse om vad annat som är centralt i forskningsprocessen, nämligen forskarpositioneringen och forskarjaget. Hur påverkar mina egna förförståelser, fördomar och stereotyper hur jag tolkar mitt material, vad är jag till exempel blind för? Vad vill jag uppnå med min forskning och varför tycker jag över huvud taget att det här är ett viktigt ämne att forska i? Jag insåg efteråt att jag var iklädd mitt forskarjag när jag steg in på museet, kanske en trygg och skyddande roll, men under besökets gång märkte jag att det snarast är oundvikligt att inte bli berörd som medmänniska. Utställningen kan rekommenderas för alla samhällsintresserade, men speciellt för dem som tycker att den verkar ointressant och oviktig. Det är just därför alla borde uppleva den – för att Det ska bli ett Du för en stund.

Läs mer om utställningen här: <http://www.polismuseet.se/Utstallningar/VI--DOM---en-utstallning-om-hatbrott/> (hämtat 30.5.2018)

Referenser

Buber, Martin

1993 [1932] *Dialogens Väsen: Traktat om det Dialogiska Livet*. Ludvika: Dualis Förlag.

